

OPINII PRIVIND ACTIVITATEA METALURGICĂ DIN BANATUL MONTAN ÎN SECOLELE III-IV

Dumitru Țeicu

Problema activității metalurgice în așezările sud bănățene din perioada secolelor III-IV d. Hr. constituie, după opinia noastră, o temă de cercetare de primă importanță pentru istoria Banatului în antichitate. Am considerat utilă reluarea chestiunii, cu toate că am abordat-o, nu de mult timp, în contextul general al documentației arheologice cu privire la Banatul montan în secolele IV-X d.Hr¹.

În istoriografia bănățeană se regăsesc semnalate descoperiri arheologice legate de activitatea metalurgică în secolele III-IV. Astfel, F. Milleker² a consemnat existența unor cuptoare de redus minereul de fier la Șoșdea iar E. Iaroslavschi și R. Petrovsky au publicat descoperirile de la Șoșdea și Fizeș³. Recent, D. Benea a sintetizat informația cu privire la zonele de locuire cu activitate metalurgică în secolele III-IV⁴. Ea aprecia că începuturile activității metalurgice trebuie legate de criza de metal din Dacia de la mijlocul secolului al III-lea. Ulterior, după abandonarea provinciei Dacia de către Imperiul Roman, producția de metal din spațiul sud bănățean a fost preluată în cadrul imperiului pe calea schimburilor comerciale. Masa monetară romană, impresionantă, care s-a descoperit până acum în Banat, constituie, după opinia noastră, deja exprimată, un argument pentru desfășurarea activității metalurgice din spațiul montan al Banatului, în cadrul frontierelor romane⁵.

Stadiul actual al cercetării, cu privire la activitatea metalurgică în spațiul montan al Banatului, relevă faptul că documentația arheologică conține, cu prioritate, informații dobândite prin cercetări de suprafață și puține date din săpăturile parțiale de la Fizeș și Șoșdea. Tocmai din această perspectivă ne-am propus o evaluare a cercetărilor de suprafață și o evidențiere a celor inedite. O reconstituire globală a activității metalurgice din secolele III-IV, în această zonă, presupune inițierea unor cercetări arheologice sistematice și de amploare, concomitent cu desfășurarea unor investigații complexe, interdisciplinare. Se impune, după opinia noastră, într-o primă etapă, cartarea exactă a descoperirilor legate de atelierele și instalațiile de redus minereul din secolele III-IV din spațiul

bănăţean. Cele 27 de localităţi în hotarul cărora au fost depistate cuptoare de redus minereul se concentrează pe aria mineralizaţiilor banatitice de la Bocşa-Oraviţa_Moldova Nouă (Pl.I). Se evidenţiază, prin descoperirile cunoscute, din cele 12 localităţi, segmentele din valea Bârzavei şi ce a Pogănişului, situate la vestul Munceilor Dognecei⁶. Astfel, în zona de la Gătaia-Şoşdea-Berzovia-Bocşa, pe o lungime de circa 35 km au fost depistate zone compacte cu urmele activităţii metalurgice. Urmele atelierelor metalurgice din secolele III-IV se delimitează, cu preponderenţă, în lunca nordică a Bârzavei, în zona de contact a luncii cu dealurile piemontane care o mărginesc. La Berzovia, bunăoară, unde lunca măsoară aproape 1800 m lungime, atelierelor au fost amplasate într-o fâşie lată de 500-600 m pe extremitatea înaltă, spre nord. O situaţie similară s-a putut identifica la Gherteniş, unde zona luncii nordice este mai îngustă. Cuptoare de redus minereul din secolele III-IV au funcţionat însă şi pe malul sudic al Bârzavei, aşa cum o dovedesc urmele depistate la Măureni, Gherteniş şi Bocşa. Se remarcă faptul că ea se afla în imediata vecinătate a zonei metalifere Dognecea – Ocna de Fier, din Munţii Dognecei. Cu siguranţă că instalaţiile depistate pe valea Pogănişului, de la Iersig până la Valea Mare, se leagă de aceleaşi centre miniere din Munţii Dognecei, în preajma cărora se află dealminteri. Aşezările cu descoperiri se însiruie pe o lungime de 20 km pe cursul Pogănişului⁷. Cercetările din depresiunea Oraviţei au identificat aşezări din secolele III-IV cu urme de activităţi metalurgice, în zone mai puţin compacte însă, aşa cum relevă şi cartarea acestora⁸.

Un proiect de cercetare arheologică sistematică va aduce, fără doar şi poate, precizări extrem de importante privind momentul de început şi durata activităţilor metalurgice în spaţiul bănăţean. Încadrarea cronologică în secolul al IV-lea a cuptoarelor de redus minereul de la Şoşdea şi Fizeş s-a făcut pe baza ceramicii descoperite⁹. Instalaţia cercetată la Reşiţa, pe dealul Cioara, nu a oferit elemente care să prezinte un reper cronologic. Atelierul de la Criciova a fost atribuit perioadei sfârşitului secolului al III-lea şi începutul veacului al IV-lea¹⁰. Instalaţiile de redus minereul, cunoscute din cercetările de la Fizeş, Şoşdea, Berzovia, Reşiţa şi Criciova se înscriu tipologic în serii care au cunoscut o lungă persistenţă şi, ca atare, nu pot reprezenta un element de datare¹¹. Cercetările complexe, interdisciplinare, pentru zone montane din Europa centrală cu activitate metalurgică, au oferit o bază de date impresionantă¹². Au fost stabilite precis minereurile utilizate şi s-a putut reconstitui evoluţia tipologică a cuptoarelor de redus minereul din zonele muntoase amintite mai sus¹³.

Deocamdată, pentru Banatul de sud, prin cercetările de suprafaţă efectuate pe microzone, bine delimitate geografic, dispunem de o documentaţie relevantă, care ar impune derularea unui program complex de cercetare a activităţii metalurgice. Se poate aprecia, cu prudenţa cuvenită, că atelierelor metalurgice din spaţiul bănăţean au funcţionat în perioada secolelor III-IV.

1. AGADICI (oraș Oravița)

Satul este situat la extremitatea nordică a depresiunii Oravița, sub poalele Munților Aninei. Descoperiri arheologice fortuite, din iulie 1987, au evidențiat urmele unei așezări din secolele III-IV la sud-vest de sat. Așezarea este amplasată în lunca pârâului Agadici. La hotar cu satul Ticvaniul Mic, într-o zonă situată la vest de sat, numită *Săliște*, s-a aflat vatra unei așezări din secolul III-IV.

2. BERLIȘTE (com. Berliște)

Așezare situată pe cursul mijlociu al pârâului în punctul numit *Picățele*, situat la est de sat, a oferit condiții prielnice înghebarii unei așezări din secolele III-IV. Au fost identificate urmele activității metalurgice constând din zgură și metal.

D. Țicu, in *Banatica*, 9, 1987, p.338.

3. BERZOVIA (com. Berzovia)

Cercetările de arheologie medievală pe care le-am condus la Berzovia, între anii 1986-1988, au constituit un punct de plecare, pentru acumularea unei documentații cu privire la perioada secolelor III-IV, în acest segment al văii Bârzavei. S-au identificat zone compacte cu urme ale activității metalurgice în secolele III-IV în lunca nordică a Bârzavei, de la Ramna și până la șosea dar, în același timp, au fost depistate așezări, din aceeași perioadă, pe malul de sud. Astfel, la vest de sat, pe malul pârâului Fizeș, în zona cuprinsă între șosea și calea ferată a fost identificată ceramică și zgură.

1. Terasă înaltă a Bârzavei, situată la confluența cu Dealurile Stoicoane, Ciclău a căror înălțime absolută nu depășește 200 m., a fost intens exploatată în secolele III-IV de așezările de metalurgiști care au existat în această zonă a Bârzavei (Pl.3). Săpăturile arheologice din anul 1987, la Berzovia- *Pătrueni* au identificat un cuptor de redus minereul. A fost surprinsă doar vatra cuptorului care a avut un diametru de 0,50 m. Pereții cuptorului, cu o grosime de 5 cm., s-au păstrat fragmentar. În aceeași zonă de la *Pătrueni* s-a găsit o lupă de fier, sub formă rotundă, turtită, care avea un diametru de 0,50 m și o greutate de 45 kg. Aceasta reprezintă fără îndoială producția unei șarje de la un cuptor. Movilele cu zguri și ceramică care se observă în colțul nord-vestic al terasei de la *Pătrueni*, între drumul Berzovia-Iersig și marginea pădurii Ciclău constituie martori ai atelierelor metalurgice care au funcționat în secolele III-IV (Pl. 4-5).

2. Zona cuptoarelor de redus minereul a ocupat și terasa Bârzavei aflată la vest de Pătrueni până la Ramna. *Valea Stoicoane*, cuprinde terasa înaltă a Bârzavei, situată sub dealurile cu același nume, la est de drumul Berzovia-Iersig- Vermeș. Grupuri compacte de cuptoare au fost delimitate în

canalele săpate pentru îmbunătățiri funciare pe terasa de la Stoicoane dar ele sunt evidențiate în zonă. Astfel, la circa 1500 m, vest de drumul Berzovia-Iersig, măsurat pe aliniamentul stâlpilor de la linia de energie electrică, a fost identificat în ianuarie 1986 un grup de cuptoare. Ele sunt situate la circa 100 m sud de linia de curent (Pl.5). La circa 1800 m vest de drumul Berzovia-Iersig, în luncă, aproape de drumul spre Ramna, la circa 150 m a fost identificat, în aceeași perioadă un grup de cuptoare de redus minereul. Această zonă se numește în toponimia locală *Ibor*. În canalele de îmbunătățiri funciare a fost identificat un grup de cuptoare în cadrul cercetărilor arheologice din noiembrie 1987. Acestea sunt situate pe terasa de la Stoicoane la circa 600 m vest de drumul Berzovia-Iersig și la circa 200 m sud de linia de înaltă tensiune. Ele s-au identificat pe două zone de circa 10 m lungime. În profilul șanțului cuptoarele apar la adâncimea de 0,40-0,50 m și se disting până la adâncimea de 1,25 m.

4. BOCȘA (oraș Bocșa)

Cercetările de suprafață au identificat urme de activități metalurgice pe malul sudic al Bârzavei și în zona imediată a văilor Moraviței și Moșcandini.

1. La Pohoanca, zonă aflată pe malul stâng al pârâului Moșcandini, în apropierea unei ferme agricole (ferma 11 IAS) a fost depistată în cursul anului 1987 o movilă cu diametrul de circa 12 m. S-au găsit în preajma acesteia zguri și ceramică.

2. La sud-estul localității, pe valea Moravița, în apropierea cantonului silvic se afla o movilă aplatizată cu diametrul de circa 8-10 m. Descoperirile de suprafață (ceramică, zgură și tuburi suflante) indică prezența unor cuptoare de redus minereul din secolele III-IV.

E Iaroslavschi, G.Lazarovici, in *Acta MN*, 15, 1978, p. 257.

5. BROȘTENI (oraș Oravița)

Așezarea din secolele III-IV a fost identificată în zona numită *Rovina* din lunca pârâului Oravița.

D.Țicu, in *Banatica*, 9, 1987, p. 344.

6. BRĂDIȘORUL DE JOS (fost Maidan, oraș Oravița)

Satul este situat pe marginea estică a golfului depresiunii Oravița, sub poalele Munților Aninei. Cercetările arheologice pe care le-am întreprins în 1980 au identificat pe dealul *Cetate*, situat la est de sat, urmele de locuire și prelucrarea fierului provenind de la o așezare din secolele III-IV.

S. Liuba, A. Iana, *Topografia satului și hotarului Măidan*, Caranebeș, 1895, semnalează punctele de interes arheologic; D.Benea, *Op.cit.*, p. 237-238 menționează descoperirile din secolele III-IV.

7. CICLOVA ROMÂNĂ (com.Ciclova Română)

Satul este așezat între culmile dealurilor (400-500 m.) care coboară dinspre culmile Munților Aninei. Așezări din secolele III-IV și urme de activități metalurgice din această perioadă s-au găsit pe valea pârâului Ciclova și a pârâului Vrani.

1. La marginea de vest a satului, în lunca pârâului Ciclova, sub Dealul Mare, s-au găsit urmele unor cuptoare de redus minereul din secolele III-IV.

2. *Vraniul Mare*, un pârâu cu o vale adâncă, este situat la sud de sat, spre Ilidia. Cursul pârâului Vrani, determinat de culmile prelungi ale dealurilor care coboară dinspre Munții Aninei, are traseul orientat pe direcția est-vest. Cercetările de suprafață din anul 1987 au identificat pe panta nordică a văii Vraniului Mare, zguri și ceramică din secolele III-IV. Urmele activității metalurgice au fost identificate atât pe culmea dealului cât și în zona de jos a văii.

D. Țicu, în *Banatica*, 9, 1987, p.341.

8. CÂMPIA (com Socol)

Localitate situată pe malul sudic al râului Nera. Cercetările recente efectuate de O.Bozu, în zona numită Vidara, cunoscută deja în istoriografie prin descoperiri arheologice mai vechi, au identificat o așezare din secolele III-IV. A fost găsită ceramică cenușie, specifică acestei perioade, împreună cu zgură și minereu.

B.Milleker, *Op.cit.*, III, p.91 ; R. Petrovsky, în *Banatica*, 3, 1975, p. 370 pentru descoperirile mai vechi.

9. COMORĂȘTE (com. Forotic)

Zona "*Ogașul cu piatră*" este situată la sud-vest de sat, spre hotarul cu Grădinariul. Pe panta dealului sus amintit s-a găsit ceramică cenușie și zgură.

D. Benea, *Op. cit.*, p.2 43.

10. DEZEȘTI (com.Fârlug)

Satul Dezești este situat pe cursul mijlociu al râului Pogăniș, din zona Munceilor Armenișului. Cercetări mai vechi efectuate de Ghe.Lazarovici și mai recente, întreprinse de Ovidiu Bozu, au localizat vetre de locuire și ateliere siderurgice din secolele III-IV. Astfel, pe malul Pogănișului la nord-vest de sat, au fost depistate cuptoare de redus minereul de Ovidiu Bozu. În punctul numit *Valea Curții* a fost semnalată o așezare din secolele III-IV.

E.Iaroslavschi, G.Lazarovici, în *Acta MN*, 15, 1978, p.257.

11. DOGNECEA (com.Dognecea)

Așezare situată în zona metaliferă a Munților Dognecei. Exploatarea minereului de fier în această zonă, în epoca romană, a fost dovedită încă în

veacul al XVIII-lea, odată cu reluarea exploatărilor minere. În anul 1978 au fost descoperite urmele unor cuptoare de redus minereul în zona numită *Izvorul Alb*. Se semnalează, cu ocazia descoperirilor, ceramică cenușie, atribuită de obicei veacului al XIV-lea, zgură. Analiza metalografică a zgurilor culese de la Șoșdea și Ghertenis, din zona unor ateliere metalurgice din secolele III-IV, dovedește că minereul de fier utilizat era magnetitul aluvionar, provenind din această zonă a Munților Dognecei.

1. E.Stoicovici, în *Banatica*, 6, 1981, p.173-175, cu privire la natura minereului utilizat în atelierele siderurgice din veacul al IV-lea din valea Bârzavei ;

2. D. Benea, *Op. cit.*, p. 248.

12. DULEU (com. Fârlug)

Cercetările arheologice efectuate de O.Bozu au documentat pentru această zonă de pe cursul mijlociu al râului Pogăniș vatra unor așezări din secolele III-IV și urmele activității metalurgice din aceeași perioadă. Au fost identificate cuptoare de redus minereul, situate în preajma unor locuințe, pe coama dealurilor *Foale, Săliște și Izvorul lui Traian*.

D. Benea, *Op. cit.*, p. 252.

13. FIZEȘ (com. Berzovia)

Cercetările arheologice au identificat, în două zone, situate la nord și vest de sat amplasamentul unor cuptoare de redus minereul atribuite secolului al IV-lea. În locurile numite *Dâmbul Mare și Drumul Mare* au fost investigate două cuptoare de redus minereul. Ceramica găsită în jurul atelierelor, pe baza căreia s-a făcut încadrarea cronologică, au o factură nisipoasă, grosieră, fiind de culoare brun-cărămizie și cenușie. Tuburile suflante, utilizate la cuptoare în procesul de reducere a minereului feros , au o formă tronconică, fiind lucrate dintr-o pastă nisipoasă de culoare cărămizie .

E. Iaroslavschi, R. Petrovszky, în *Tibiscus*, 3, 1974, p. 147-153.

14. GĂTAIA (com. Gătaia)

Așezarea este situată în câmpia subcolinară cu același nume, pe cursul inferior al râului Bârzava. Pe valea pârâului Beg, într-o zonă situată între Gătaia și Șipet, au fost localizate circa șapte vetre de așezări din secolele III-IV cu urme de prelucrare a metalului. O așezare din secolul III-IV cu ateliere metalurgice a fost identificată și pe *Valea Mâții*.

D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, p. 254-258.

15. GHERTENIȘ (com. Berzovia)

Așezare situată pe cursul mijlociu al văii Bârzavei. Un câmp care nu depășește înălțimea de 300 m desparte bazinul Bârzavei de cel al Pogănișului.

Urmele activității metalurgice care au fost identificate la poalele acestui câmp, coborând uneori chiar până la extremitatea nordică a luncii Bârzavei.

1. *Pătrueni*. Lunca vestică a Bârzavei, aflată la hotarul cu Berzovia, a fost intens utilizată în secolele III-IV pentru activitatea de prelucrare și reducere a minereului de fier. Cercetările de teren din noiembrie 1987 au localizat ateliere metalurgice din secolele III-IV, în imediata vecinătate a hotarului cu Berzovia, la circa 200 m sud de linia stâlpilor de energie electrică (Pl. 5).

2. *Dealul Viilor* este situat pe malul nordic al Bârzavei, pe aceeași zonă a câmpului care desparte bazinul Bârzavei de cel al Pogănișului. Pe pantele sudice ale dealului, care nu depășește 250 m, au fost identificate ceramică, zgură și tuburi suflante provenind de la cuptoare de redus minereul. Caracteristicile ceramicii sugerează o funcționare a atelierelor în secolele III-IV.

3. *Ogașul haiducilor* se află, în aceeași zonă a câmpului, cuprins între Berzovia-Șoșdea. Punctul este situat pe o vână de apă care coboară spre sud, spre albia Bârzavei, în apropierea Dealului Viilor. Cercetările de suprafață din luna aprilie 1980 au localizat la nord de linia stâlpilor de energie electrică urmele activității metalurgice.

4. *Glăgeșăt*, zona este situată în lunca Bârzavei, aici fiind identificate urmele a trei cuptoare de redus minereul.

5. *Goru*. Un câmp înalt, situat la sud-vestul satului, brăzdat de firul unor văi mici, închide lunca Bârzavei. Cercetări de suprafață au localizat, zguri, fier și ceramică.

16. IERSIG (com. Vermeș)

Satul se află situat pe valea Pogănișului. Culmile prelungi ale dealurilor Ciclău, care nu depășesc însă 300 m înălțime, despart această zonă, cu urme de activități metalurgice din secolele III-IV, de o zonă similară, de la Ramna-Berzovia-Șoșdea, din valea Bârzavei.

Cercetările de suprafață pe care le-am întreprins în luna noiembrie 1986 au identificat pe panta dealului Dâmb urmele a patru ateliere metalurgice din secolele III-IV. Locul pe care s-au aflat cuptoarele se află pe panta sudică a dealului care desparte bazinul Bârzavei de Pogăniș, în imediata apropiere a drumului Berzovia-Iersig-Vermeș. Un pârâu, afluent al Pogănișului delimitează baza dealului. Un alt cuptor de redus minereul s-a găsit în aceeași zonă, la circa 100 m sud de podețul de ciment de pe drumul Berzovia-Vermeș.

17. ILIDIA (com. Ciclova Română)

Așezare situată în zona dealurilor din sudul depresiunii Oravița. În lunca pârâului Vicinic, la *Funii*, a fost localizată vatra unei așezări dispersate din secolele III-IV. Au fost surprinse urme sporadice de activități metalurgice.

D. Țicu, în *Banatica*, 9, 1977, p.333.

18. MĂURENI (com. Măureni)

Localitate situată în zona câmpiei Bârzavei, pe malul sudic al râului. Descoperiri întâmplătoare au semnalat zone de locuire din secolele III-IV în diferite puncte din hotarul aşezării. Vatra unei aşezări din această perioadă, cuprinzând şi urme de activităţi metalurgice a fost identificată pe terasa Bârzava în vecinătatea drumului Măureni-Şoşdea.

E. Iaroslavschi, G. Lazarovici, în *Acta MN*, 15, 1978, p. 257 ; D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, p.270.

19. RAMNA (com. Ramna)

Cercetările arheologice pe care le-am inteprins în anii 1986-1987, datorită lucrărilor de îmbunătăţiri funciare, au identificat o zonă compactă de cuptoare de redus minereul. Astfel, de la Berzovia, din vecinătatea drumului spre Iersig şi până la hotarul dintre Ramna şi Bocşa, pe terasele de nord ale râului Bârzava, s-a delimitat zona cu activitatea metalurgică. Cuptoarele de redus minereul au fost identificate în zona de luncă, din vecinătatea albiei Bârzavei, care are o altitudine de circa 140 m, dar şi pe panta domoală a dealurilor care mărginesc între Berzovia şi Ramna, lunca Bârzavei, la cote între 150-170 m.

1. În lunca Bârzavei, numită *Gârlişte*, la sud-vest de sat a fost depistată, în noembrie 1987 o zonă cu activitate metalurgică în sec. III-IV. Ceramica, zgura şi resturi de la cuptoare au fost identificate în spaţiul de la sud de vechiul drum Ramna-Bocşa şi stâlpii de la linia de energie electrică, în şanţurile de îmbunătăţiri funciare.

2. În aceeaşi zonă de luncă a Bârzavei, spre Ibor au fost depistate urmele unor cuptoare de redus minereul , zgură şi ceramică. Spaţiul se delimitează între vechiul drum Ramna-Bocşa, linia electrică înaltă de tensiune, şanţurile de îmbunătăţiri funciare.

3. De-a lungul sectorului de vale al Bârzavei, lung de circa 3 km., cuprins între răscrucea drumurilor Berzovia- Iersig- Ramna şi până la marginea satului Ramna, deci pe malul nordic al râului au fost cartate mai multe puncte cu cuptoare de redus minereul. Astfel, la circa 1,5 km. vest de sat, pe panta dealului Moga, la cota de 160 m s-au depistat zgură şi ceramică, cu ocazia cercetării din luna ianuarie 1986.

Descoperirile din zona de hotar dintre Ramna şi Berzovia de la dealul Stoicani, Valea Stoicoane şi Ibor au fost prezentate în cadrul semnalărilor de la Berzovia.

20. REŞIŢA (municipiul Reşiţa)

1. *Dealul Cioara* mărgineşte spre sud-est valea îngustă a Bârzavei. Sondajul arheologic din anul 1980 a evidenţiat urmele unui cuptor de redus minereul (Pl. 6-7). Acesta a fost săpat în panta dealului, pe versantul nordic

al acestuia. Au fost identificate în aceeași zonă urmele unor instalații similare de la care s-au descoperit fragmente din tuburile suflante (Pl. 8/2-3).

D. Țicu, *Banatul montan în Evul Mediu*, Timișoara, 1998, p.60 ; E. Stoicovici, in *Banatica*, 6, 1981, p.178, cu privire la natura rocilor utilizate la construcția cuptoarelor.

21. RUSOVA VECHE (com. Berliște)

Sat așezat în sudul depresiunii Oravița, pe cursul inferior al râului Vicinic. De-a lungul malului sudic al pârâului Vicinic, până în apropiere de Berliște s-au localizat urme de locuire din sec. III-IV, care atestă activități metalurgice.

D. Țicu, in *Banatica*, 9, 1987, p.338.

22. SILAGIU (oraș Buziaș)

Așezare din zona piemontană care face parte din zona Dealurilor Pogănișului. Cercetările de suprafață efectuate de O. Sfetcu urme de locuire din sec. III-IV, care fac dovada prelucrării fierului .

D. Benea, *Op.cit.*,p.287.

23. ȘOȘDEA (com. Măureni)

Satul Șoșdea este amplasat pe câmpul înalt care desparte bazinul Bârzavei de cel al Pogănișului în zona de câmpie. Cercetări mai vechi, din anul 1962 dar și sondaje recente, din anul 1986 au atras atenția asupra unei zone din valea Bârzavei cu o mare concentrare de urme ale activității metalurgice în secolele III-IV. Dealtminteri și toponimia sectorului nordic al Bârzavei, între Șoșdea și Ghertenish, denumirile de *Zgurile Mari și Zgurile Mici*, păstrează amintirea activității metalurgice care s-a desfășurat odinioară acolo.

1. Locul numit *Giurican* se află pe malul nordic al Bârzavei, la sud-estul localității Șoșdea. Urmele activității metalurgice sunt evidențiate pe teren sub forma unor movile aplatizate. Cercetările arheologice din anul 1962 au adus informații despre tipul cuptoarelor utilizate la Șoșdea în cursul veacului al IV-lea. A fost surprinsă partea inferioară a trei cuptoare de redus minereul de formă tronconică. Vatra circulară a unuia dintre cuptoare avea diametrul de 1,20 m. Înălțimea estimată a cuptorului era de 1,50 m. Cercetările din anul 1986 nu au adus date suplimentare privind tipologia cuptoarelor de redus minereul, evidențiind încă un cuptor cu diametrul interior de 1 m.

2. *Zona Muntean* reprezintă continuarea naturală spre est a terasei Bârzavei de la Giurican. Au fost depistate trei movile cu zgură și ceramică.

3. Locul numit *Deji* se află în aceeași zonă, deasupra vechiului drum de pământ Șoșdea-Ramna. Descoperirile de zgură, ceramică se află în zona aliniamentului stâlpilor de la linia de energie electrică.

4. *Drăgulescu*. Cercetările de suprafață din anul 1980 au localizat pe

această terasă a Bârzavei, aflată la est de Giurican și Muntean, urmele unei locuințe cu ceramică și zgură provenind de la cuptoarele de redus minereul. Ceramica descoperită în preajma locuinței a fost lucrată dintr-o pastă cenușie fină, cărămizie, brună și negru-brună.

5. *Zgurile Mari*. Toponimul deservește o zonă din terasa nordică a Bârzavei, situată spre hotarul cu satul Ghertenish. În zona movilelor cu zgură s-a identificat ceramică cenușie fină, brună și de nuanță roșu-cărămizie. Cuptoarele de redus minereul de la Șoșdea se aflau dispuse spre vârful terasei nordice a Bârzavei.

E. Iaroslavschi, in *Acta MN*, 13, 1976, p.231-236 ; O. Bozu, in *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 1996, p. 106-107.

24. TICVANIU MIC (com. Ticvaniul Mare)

Localitatea din valea Carașului, situată la extremitatea nordică a depresiunii Oravița. În hotarul satului au fost identificate zone de locuire din sec. III-IV, cu urme de prelucrare a fierului, în punctele Moghile, Creastă și Săliște.

a) *Zona Moghile* se află la vest de sat și are aspectul unui câmp întins.

b) *Zona numită Creastă*, se află în vecinătatea haltei CFR Greoni; Cercetările de suprafață din anul 1979 au localizat aici o așezare din sec. III-IV.

c) *Așezarea de la Săliște* se află la hotar cu Agadiciul. A fost depistată ceramică cenușie și zguri.

E. Iaroslavschi, G.Lazarovici, in *Acta MN*, 15, 1978, p. 257 semnalează așezarea de la Moghile, locul fiind însă numit *Gomile*.

25. VALEA MARE (com. Fârliug)

Așezarea din secolele III-IV cu urme de activități metalurgice în această zonă a văii Pogănișului, a fost depistată la vest de sat. Cercetările de suprafață, întreprinse de O. Bozu au evidențiat urmele unor cuptoare de redus minereul, fragmente de râșniță și ceramică din sec. III-IV în vecinătatea drumului spre Fârliug.

26. VISAG (com. Victor Vlad Delamarina)

Cercetările de suprafață întreprinse de Fl. Drașovean și Mircea Mare. în această zonă premontană, situată la nordul văii Pogănișului, au identificat vatra unei așezări din sec. III-IV.

1. În punctul *Țarina bătrână*, pe panta văii *Rodaice* a fost găsită ceramică cenușie, atribuită sec. III-IV și zgură.

2. Pe o terasă a pârâului Ciuca, aflată la circa 2 km de răscrucea drumului Secașu-Mare - Visag a apărut ceramică și zgură.

D. Benea, *Op. cit.*, p. 298.

BIBLIOGRAFIE

1. D. Țicu, *Banatul Montan în Evul Mediu*, Timișoara, 1998, p.60 și urm.
2. B. Milleker, *Délmagyarország Regisegleletei*, V, 1909, p.289.
3. E. Iaroslavschi, in *Acta MN*, 13, 1976, p.231-234; E. Iaroslavschi, R. Petrovsky, in *Tibiscus*, 3, 1974, p.147-155.
4. D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Timișoara, 1996, p.160-162.
5. D. Țicu, *Op.cit.*, p.73.
6. Cercetările de suprafață din valea Bârzavei, așa cum menționez și în repertoriu, le-am întreprins în anii 1986-1987. În cursul lunii aprilie 1980, alături de O. Bozu, am investigat zona nordică a Bârzavei, de la Gherteniş la Șoșdea. Malul sudic al Bârzavei, la Gherteniş, a fost cercetat în cursul lunii martie 1999.
7. Lucrările de îmbunătățiri funciare din lunca Pogănișului, de la Vermeș – Iersig, ne-au permis organizarea unor cercetări de suprafață în anii 1986-1987.
8. D. Țicu, in *Banatica*, 9, 1987, p.317 și urm.
9. E. Iaroslavschi, *Op.cit.*, p.233-234.
10. D. Benea, *Op.cit.*, p.244.
11. E. Iaroslavschi, *Op.cit.*, p.233; I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p.31.
12. K. Bielenin, in *Arch Pol*, 10, 1968, p.159-161 cu privire la rezultatele cercetărilor din regiunea Munților Swiwtokriskie; Fr. K. Naumann, in *Archiv für Eisenhüttenwesen*, 35, 6, 1964, p.495-500.
13. K. Bielenin, *Op.cit.*, p.159-160; idem, in *Die Vorrömische Eisenzeit im Kattegatt-Geliet und in Polen*, Göteborg, 1980, p.87 și urm.

ÜBER DIE METALLVERARBEITUNG IM BANATER MONTANGEBIET

Zusammenfassung

Das Problem der Metallverarbeitung im Süden des Banats im 3.-4.

Jh. n. Chr. ist unserer Meinung nach ein Forschungsthema ersten Ranges für die Altertumsgeschichte des Banats. Es scheint uns nützlich das Thema wieder zu besprechen obwohl wir dieses Thema im allgemeinen Kontext der archäologischen Dokumentation des Banater Berglandes des 4.-10. Jh. n. Chr. schon besprochen haben.

Die Banater Geschichtsschreibung erwähnt archäologische Funde aus dem 3.-4. Jh. die auf die Metallverarbeitung hinweisen. Felix Milleker hat Eisenschmelzöfen in Șoșdea erwähnt, während E. Iaroslavschi und R. Petrovsky die Entdeckungen von Șoșdea und Fizeș veröffentlicht haben. Vor kurzem hat D. Benea die Informationen synthetisiert die sich beziehen auf die Wohngebiete mit metallverarbeitender Tätigkeit aus dem 3.-4. Jh. Sie ist der Meinung, daß die Anfänge der metallurgischen Tätigkeit in Verbindung stehen mit der Metallkrise aus Dakien in der Zeit um die Hälfte des 3. Jh. Nachdem die Römer Dakien verlassen haben, wurde die Metallproduktion aus dem Süden des

Banats durch Handelsbeziehungen vom Römischen Reich aufgenommen. Die beeindruckende Münzenmenge die bis heute im Banat gefunden wurde ist, wie wir schon gezeigt haben, ein Argument für die Existenz der Metallverarbeitung im Banater Montangebiet im Rahmen der Grenzen des Römischen Reiches.

Der heutige Stand der Forschung zeigt, daß die archäologische Dokumentation vorzugsweise Informationen enthält, die durch Oberflächenforschungen und durch Ausgrabungen in Fizeş und Şoşdea erhalten wurden. Dies ist der Grund warum wir aus dieser Perspektive eine Einschätzung der Oberflächenforschungen und eine Hervorhebung der unveröffentlichten Forschungen versuchen. Eine globale Wiedergabe der metallverarbeitenden Tätigkeiten aus dem 4.-5. Jh. setzt voraus systematische und großangelegte Ausgrabungen sowie gleichzeitige vielfältige, multidisziplinäre Erforschungen.

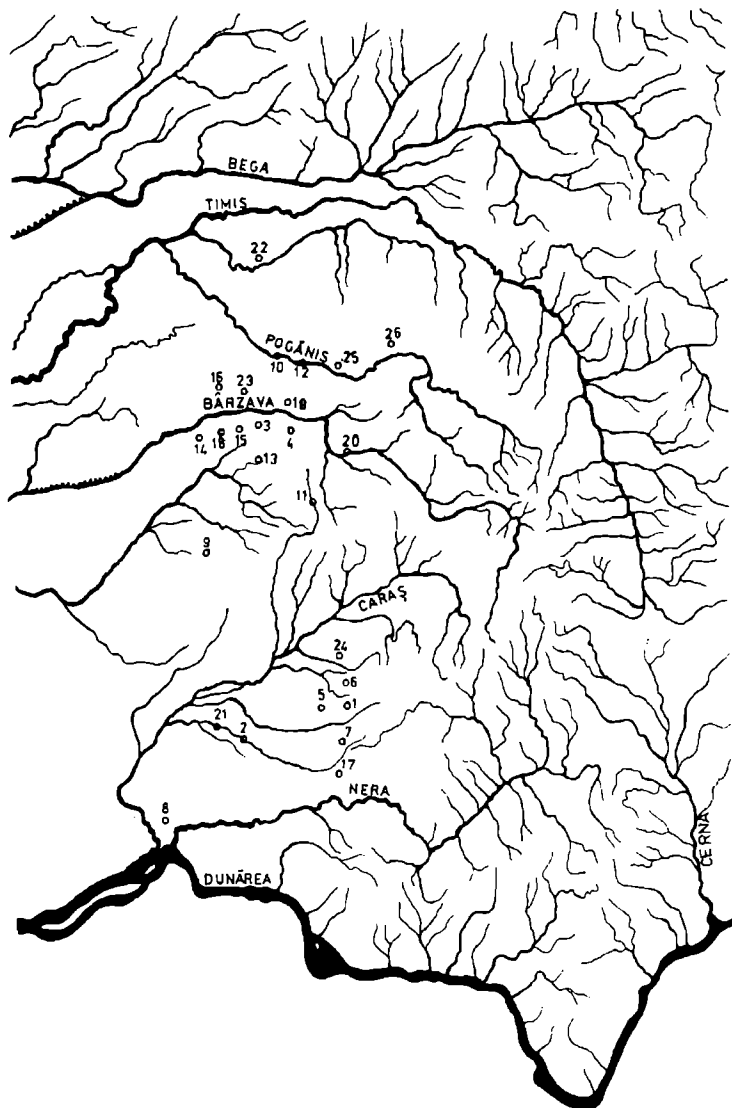
Unseres Erachtens nach ist die Ausarbeitung einer Karte mit den archäologischen Entdeckungen den metallurgischen Werkstätten und Schmelzöfen aus dem 3.-4. Jh. n. Chr. dringend notwendig. Die 26 Ortschaften in deren Gemarkung man Schmelzöfen gefunden hat befinden sich im Raum der Banatitischen Mineralisationen von Bocşa-Oraviţa-Moldova Nouă. Durch die in 12 Ortschaften gemachten Entdeckungen treten hervor das Tal der Bârzava, das Pogăniş Tal die sich beide westlich von den Dognecea Bergen befinden. So z.B. fand man in der Gegend Gătaia-Şoşdea-Berzovia-Bocşa geschlossene Gegenden mit Spuren von metallurgischer Tätigkeit. Die Spuren der metallverarbeitenden Werkstätte aus dem 3.-4. Jh. werden im nördlichen Bersautal, in der Kontaktzone des Flußtales von Hügeln begrenzt. So zum Beispiel in Berzovia, wo das Tal 1800 m lang ist, wurden die Werkstätte auf einem 500-600 m breiten Streifen nördlich auf der Anhöhe errichtet. Ähnlich ist die Lage in Gherteniş wo der nördliche Teil des Tales enger ist. Schmelzöfen aus dem 3.-4. Jh. waren aber im Betrieb auch auf dem südlichen Ufer der Bârzava, wie es die Entdeckungen von Măureni, Gherteniş und Bocşa beweisen. Die Zone mit metallverarbeitenden Werkstätten aus dem Bârzava Tal befindet sich gleich in der Nähe der erzeichen Gegend Dognecea-Ocna de Fier aus den Dognecea Bergen. Sicher sind die Entdeckungen aus dem Pogăniş Tal von Iersig bis Valea Mare auch in Verbindung zu bringen mit denselben Bergbauzentren aus den Dognecea Bergen, in deren Nähe sie sich auch befinden. Die Ortschaften reihen sich entlang des Pogănici Tales auf.

Die Forschungen aus der Oraviţa Senke haben Siedlungen entdeckt aus dem 3.-4. Jh. in denen Spuren metallurgischer Tätigkeit zu finden sind, aber in wenigen geschlossenen Gebieten so wie es auch durch ihre Kartierung bewiesen wird.

Eine systematische archäologische Erforschung wird genauere Erkenntnisse über den Anfang und die Dauer der banater Metallverarbeitung bringen. Die

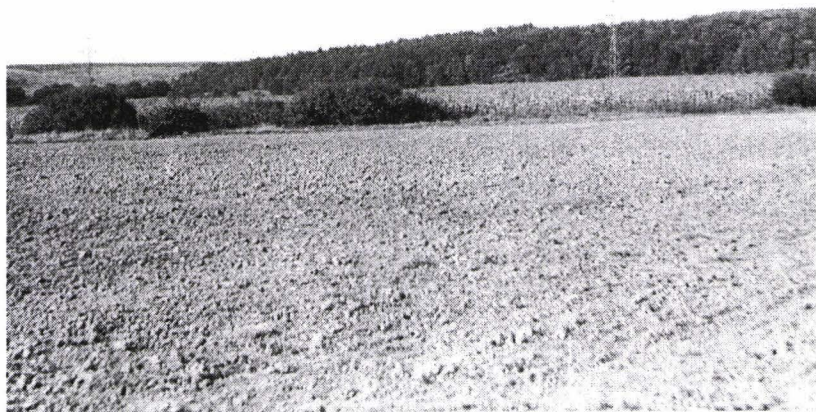
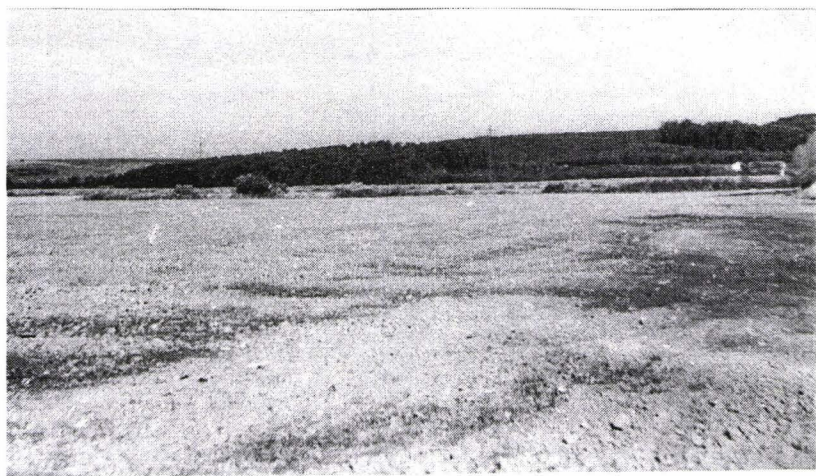
chronologische Eingliederung in das 4. Jh. der Schmelzöfen von Șoșdea und Fizeș wurde aufgrund der Keramikentdeckungen gemacht. Die Einrichtung von Reșița vom Berge Cioara brachte keine chronologische Hinweise. Die Werkstatt von Criciova wurde dem Ende des 3. und Anfang 4. Jh. zugeschrieben. Die Schmelzöfen von Fizeș, Șoșdea, Berzovia, Reșița und Criciova reihen sich typologisch ein in Serien mit langjähriger Dauer, folglich bilden sie kein Kriterium das zur Feststellung des Alters gebrauchbar sein kann.

Beim Stand der heutigen Forschungen kann die metallverarbeitenden Einrichtungen aus dem Banat dem 3.-4. Jh. zuordnen.

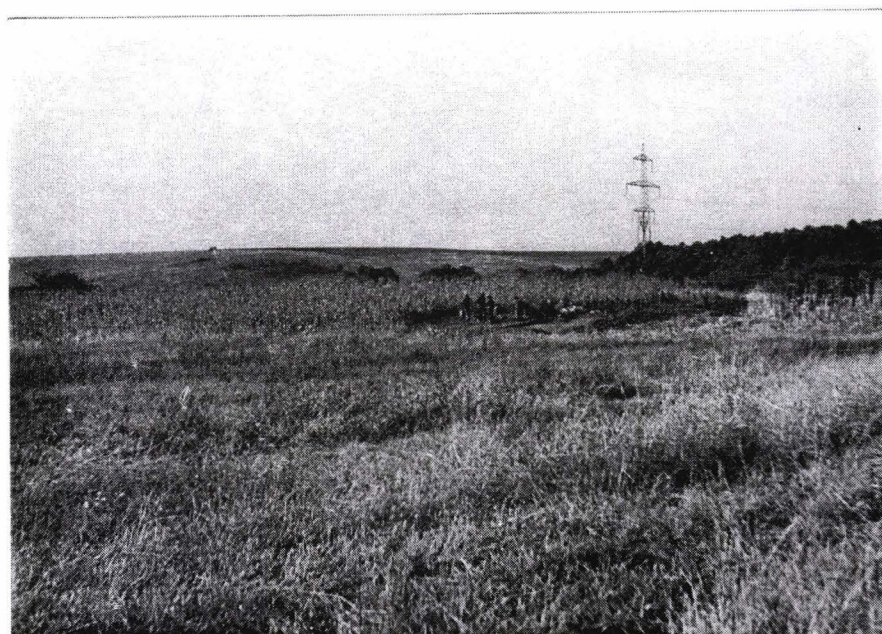
Pl. I. Harta Banatului de sud cu temele de activitate metalurgică în secolele III-IV d.Hr.: 1 – Agadici; 2 – Berliște; 3 – Berzovia; 4 – Bocșa; 5 – Broșteni; 6 – Brădișorul de jos; 7 – Ciclova Română; 8 – Câmpia; 9 – Comorâște; 10 – Dezești; 11 – Dognecea; 12 – Duleu; 13 – Fizeș; 14 – Gătaia; 15 – Ghertenis; 16 – Iersig; 17 – Ilidia; 18 – Măureni; 19 – Ramna; 20 – Reșița; 21 – Rusova Veche; 22 – Silagiu; 23 – Șoșdea; 24 – Ticvanu Mic; 25 – Valea Mare; 26 – Vișag.

Taf. I. Die Karte des Südbanats mit den metallurgischen Zentren aus dem 3.-4. Jh.: 1- Agadici; 2.-Berliște; 3- Berzovia; 4 -Bocșa; 5- Broșteni; 6 -Brădișorul de Jos; 7 - Ciclova Română; 8 -Câmpia; 9- Comorâște; 10- Dezești; 11- Dognecea; 12- Duleu; 13- Fizeș; 14 - Gătaia, 15 -Ghertenis; 16 -Iersig; 17 -Ilidia; 18 - Măureni; 19 - Ramna; 20 -Reșița; 21- Rusova Veche; 22 -Silagiu; 23 -Șoșdea; 24 -Ticvanu Mic; 25 -Valea mare; 26 -Vișag.

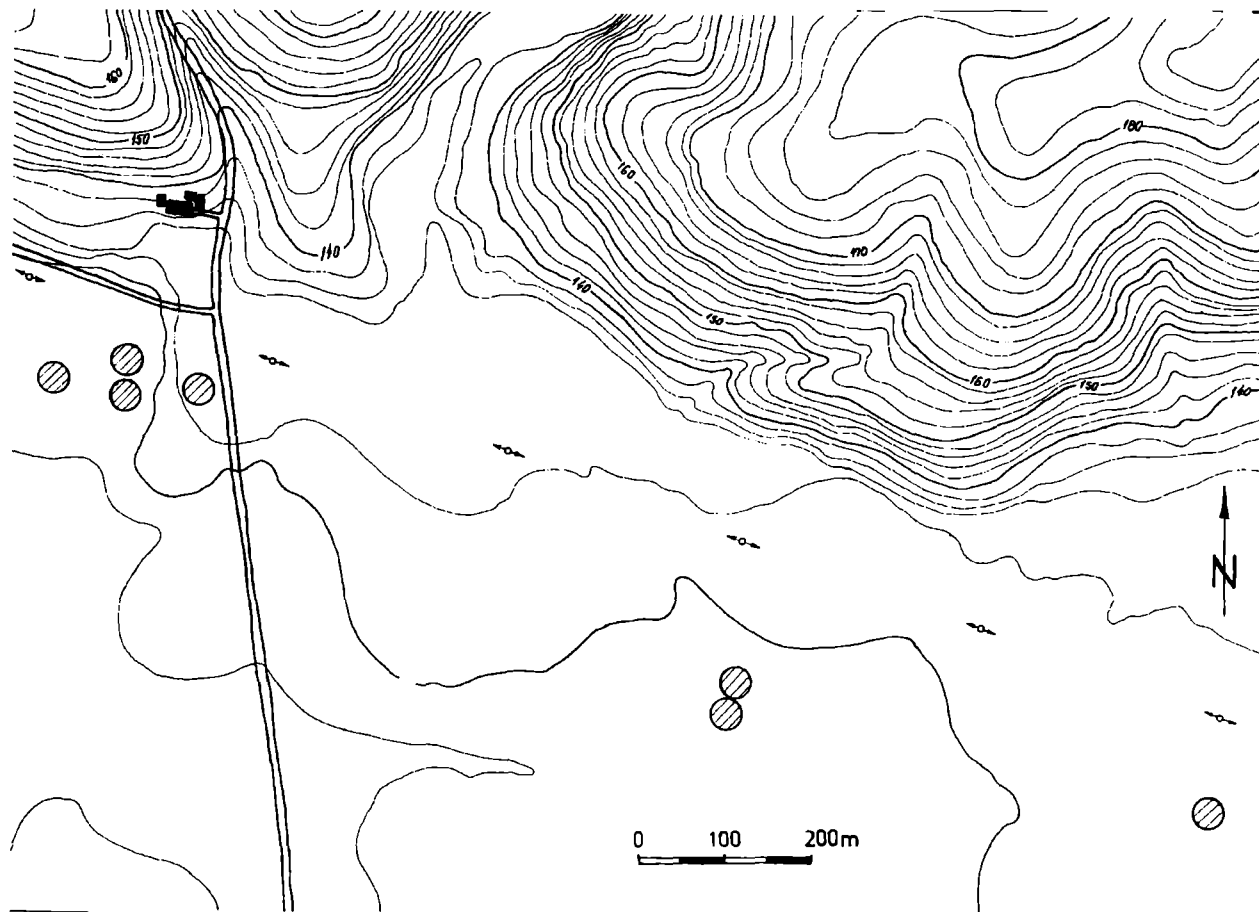
Pl. II. Berzovia-Gherteniş. Aspecte din zona Pătrueni cu urme ale activităţii metalurgice.
Taf. II. Berzovia-Gherteniş. Teilansichten aus der Zone Pătrueni mit Spuren
metallurgischer Tätigkeit.

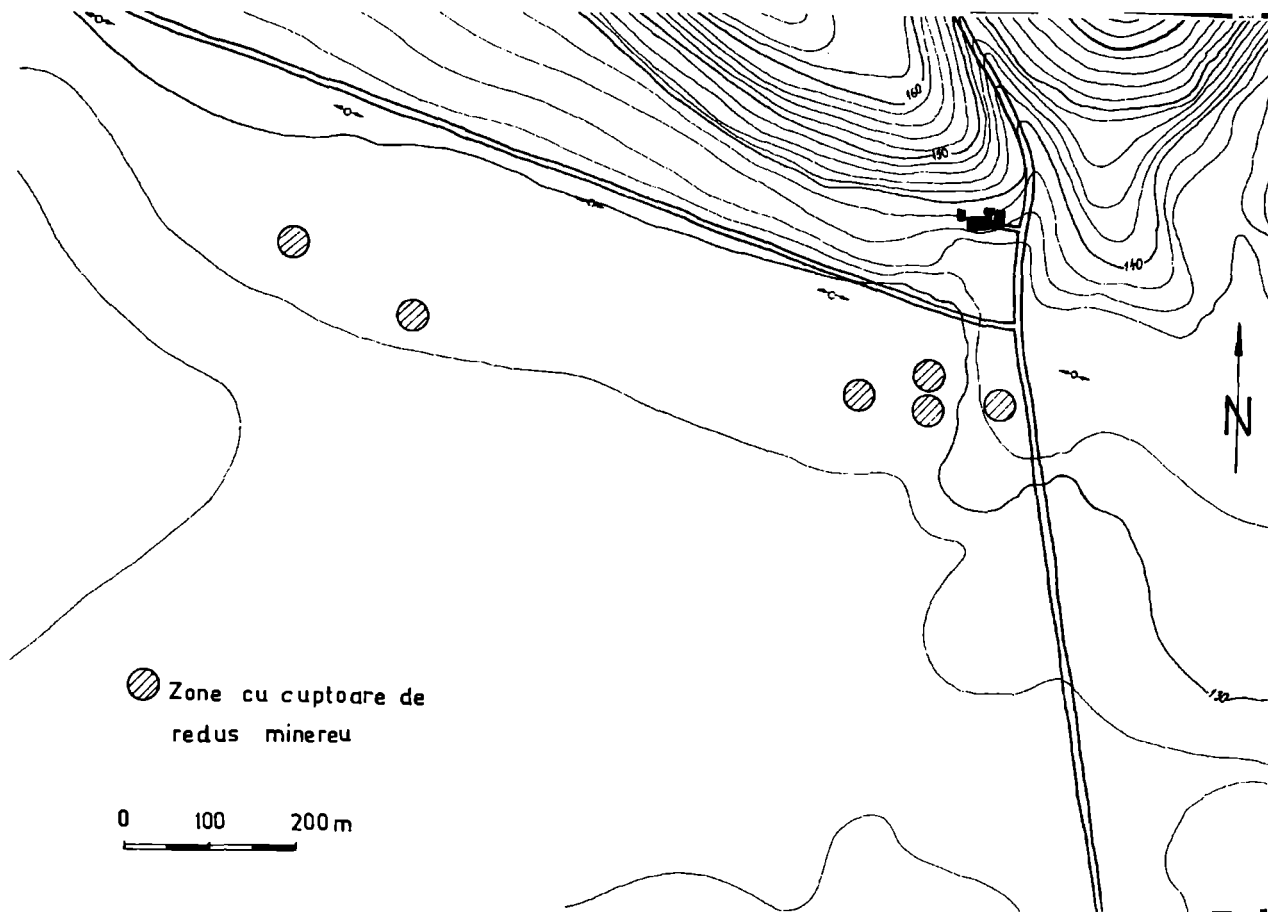

Pl. III. Berzovia-Pătrueni. Aspecte din punctele cu cuptoare de redus minereul din sec. III-IV.
Taf. III. Berzovia-Pătrueni. Ansichten von den Stellen der Schmelzöfen aus dem 3.-4. Jh.

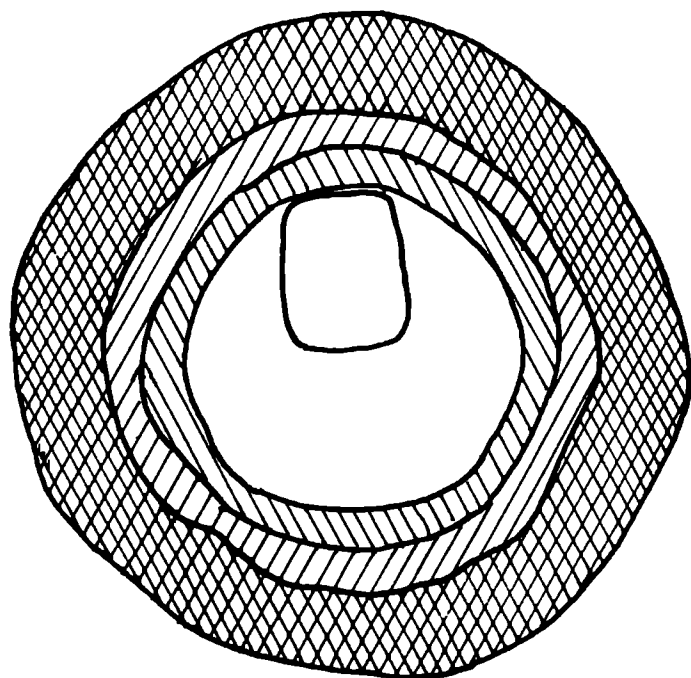
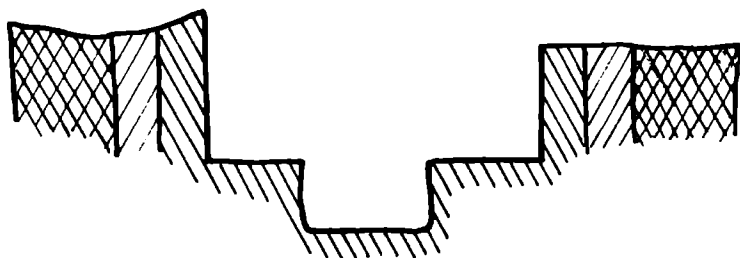

Pl. IV. Berzovia-Pătrueni. Plan de situație cu amplasarea punctelor unde au fost identificate urmele activității metalurgice.
 Taf. IV. Berzovia-Pătrueni. Plan mit den Punkten wo Spuren der metallurgischen Tätigkeit entdeckt wurden.

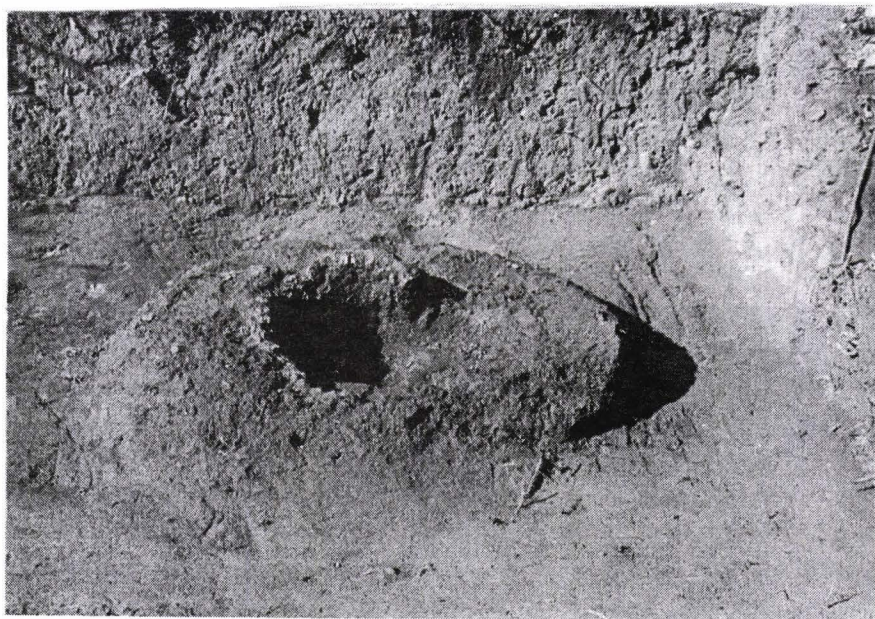
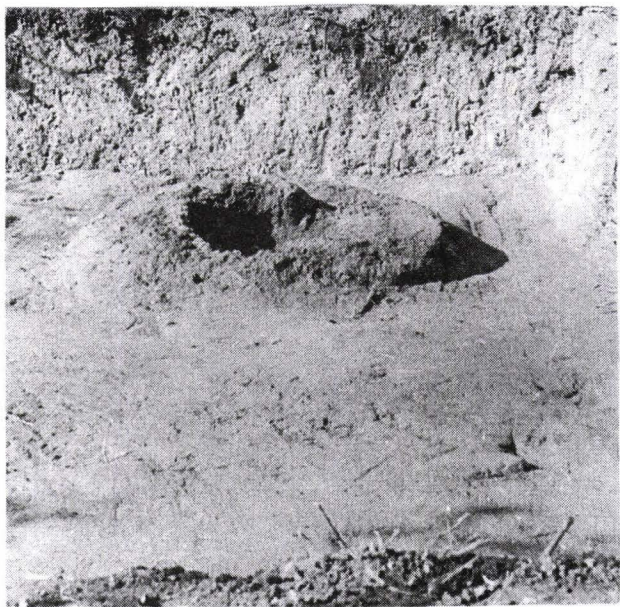
Pl. V. Berzovia-Stoicoane. Plan de situație cu amplasarea urmelor de activitate metalurgică din sec. III-IV.
Taf. V. Berzovia-Stoicoane. Plan mit den Punkten wo Spuren metallurgischer Tätigkeit aus dem 3.-4. Entdeckt wurden.

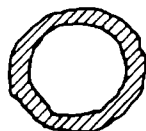
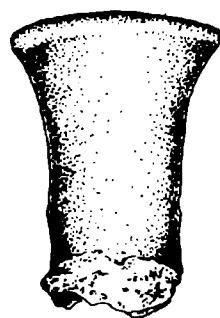
0 10 20 30m

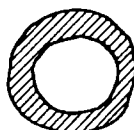
Pl. VI. Reșița-Dealul Cioara. Planul și secțiunea cuptorului de redus minereul.
Taf. VI. Reșița- Berg Cioara. Plan und Schnitt des Schmelzofens.

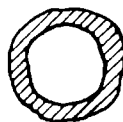
Pl. VII. Reșița-Dealul Cioara. Aspecte de la cercetarea cuptorului de redus minereul.
 Taf. VII. Reșița-Berg Cioara. Ansichten von der Untersuchung des Schmelzofens.

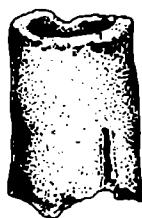
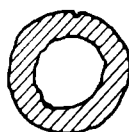
1

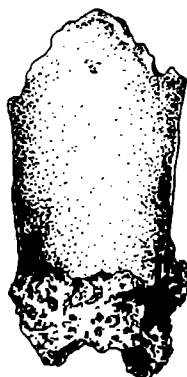
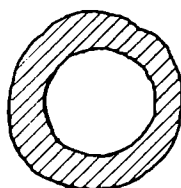
2

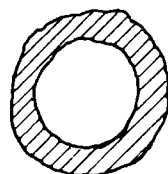
3

4

5

6

Pl. VIII. Tuburi suflante utilizate la cuptoarele de redus minereul. 1 – Șoșdea; 2-3 Reșița; 4 – Berzovia; 5-6 Fizeș.

Taf. VIII. Gebläse von den Schmelzöfen. 1- Șoșdea; 2-3 Reșița; 4 - Berzovia; Fizeș.